

УДК 811.111: 42'373.6

DOI https://doi.org/10.24919/2663-6042.16.2021.16

ЛІНГВОКУЛЬТУРНИЙ ТИПАЖ «АВАНТЮРИСТКА» (ЗА РОМАНАМИ С. ШЕЛДОНА): МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ АНАЛІЗУ

Петрова А. В., Пономарьова Л. Ф.

Дніпровський національний університет імені Олеся Гончара

У статті проаналізовано методологічну базу основних засад напрямів сучасного літературознавства та розглянуто загальнонаукові методи спостереження, опису, систематизації й зіставлення тексту, які дають змогу визначити специфіку творчості американського автора авантурних романів Сідні Шелдона як доведеного письменника, а також особливості художнього образу створених ним авантурних героїнь. З урахуванням того, що глибше зрозуміти сам художній твір та чітку авторську позицію можна лише із застосуванням різних літературознавчих методів, у статті запропоновано їх стислий огляд, дефіновано поняття «метод у літературознавстві», де завдяки ряду наукових напрямів у сучасній методології літературознавчого дослідження художнього тексту виокремлюють: міфологічну школу, біографічний та філологічний методи, культурно-історичну та психологічну школи, компаративістику, феноменологію, літературну герменевтику, рецептивну естетику, структуралізм і семіотику.

Особливу увагу приділено встановленню хронології розвитку та визначенню чіткої характеристики поняття «роман», а саме «авантурний роман». Зазначено, що це зазвичай значний за обсягом прозовий твір, який має динамічний сюжет, насичений гострими драматичними ситуаціями та пригодами і не несе моралізаторського чи повчального навантаження; формування жанру авантурного роману логічно влітається в середньовічний процес формування роману з окремих новел.

Зауважено, що релевантними для розкриття специфіки авантурних романів С. Шелдона є лише деякі методи літературознавчого дослідження художнього тексту, які уможливають сформувати чітке уявлення та виокремити характерні ознаки художнього образу героїні-«авантюристки» у його творах. Сам автор неодноразово використовує у своїй творчості стратегію завоювання аудиторії завдяки певним стереотипам масової свідомості. Наприклад, у його творах наявні типові особливості, такі як: пригодницький сюжет з авантурними рисами, доволі напружена динаміка, але частіше за все щаслива кінцівка твору.

Надано характерні риси художнього образу героїні-«авантюристки», які були ретельно відібрані та угруповані з використанням методологічного апарату як в галузі літературознавства, так і мовознавства.

Ключові слова: образ, аналіз, авантурний роман, літературознавство, зміст, художній текст, методи літературознавчого аналізу, семіотика, герменевтика, форма.

Petrova A. V., Ponomaryova L. F. Linguocultural type “adventuress” (based on novels by S. Sheldon): methodological principles of analysis. The article analyzes and considers the methodological basis of the basic principles of modern literary criticism and general scientific methods of observation, description, systematization and comparison of the text, which allows to determine the specifics of Sidney Sheldon’s creative style as an unsurpassed creator of modern adventure novels as well as special features of an artistic image of his adventurous heroines. Since the application of various methods of literary criticism leads to a deeper understanding of the literary text and the position of the author, the article provides a brief overview together with the definition of “method in literary criticism”, where due to a number of scientific directions in the modern methodology of literary text research, the following are highlighted: mythological school, biographical and philological methods, cultural-historical and psychological schools, comparative studies, phenomenology, literary hermeneutics, receptive aesthetics, structuralism and semiotics.

Particular attention is paid to establishing the chronology of development and providing a clear description of the concept of “novel”, namely “adventure novel”. Hence, it is usually a large (as a rule) prose work that has a dynamic plot, full of sharp dramatic situations and adventures and does not carry a moralizing or instructive load. The formation of the adventure novel genre is logically intertwined with the medieval process of forming a novel from separate short stories.

As for the characteristic specifics of S. Sheldon’s adventurous novels, only some methods of literary text research should be noted, which allow the formation of a clear idea and highlight the characteristics of an artistic image of the adventurous heroine in his works. Thus, using the stereotypes of the mass consciousness and the populist strategy of conquering the public, which are used by the author, his novels have typical features – an adventurous plot, which has the external tense dynamics and often “happy ending” (“good ending, ending”). The conclusion of the article presents the characteristic features of an artistic image of the adventurous heroine, which were carefully collected and grouped with the involvement of the methodological apparatus of literary criticism in its inseparable connection with linguistics.

Key words: image, analysis, adventurous novel, literary criticism, content, literary text, methods of literary analysis, semiotics, hermeneutics, form.

Постановка проблеми та обґрунтування актуальності її розгляду. Уже на початку XIX ст. історію літературознавства позначено як історію наукових напрямів, яка супроводжується дослідженнями і осмисленням суміжних із нею наукових ідей та методів. Тоді й виникають літературні школи, а саме: міфологічна, біографічна, культурно-історична, школа компаративістики та інші, які згодом стають науковими напрямками та вже самостійно формують доволі ефективні методи наукових досліджень [8, 338–339].

За спостереженнями видатних учених у галузі лінгвістики, зокрема В. Мещерякова, П. Білоус, В. Кухаренко, В. Виноградова та ін., основним завданням під час інтерпретації будь-якого художнього тексту є збагнути його естетичні цінності, а також національні та культурні особливості. Це можливо лише завдяки розумінню, що ж саме хоче висловити автор, виявленню його оцінної позиції, політичних, естетичних та морально-етичних орієнтирів, цікавих фактів біографії автора художнього твору, його досвіду у творчому процесі, зокрема в певному жанрі літератури, життєвих ситуацій, які виникали в нього під час написання твору, а також емоційних, оцінних, етичних та естетичних критеріїв реципієнта, які були ним використані для інтерпретації художнього тексту.

Таким чином, галузь дослідження художнього тексту та його образів разом із основними засадами напрямів сучасного літературознавчого аналізу з кожним роком набувають усе більшої актуальності, тому автори наукових досліджень із цієї теми мають звертатись передусім до цілісності людського життєвого досвіду, відображеного в художньому творі [10].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Останніми роками з'являється все більше наукових праць, присвячених темі літературного аналізу художнього тексту та визначенню чітких характеристик різноманітних художніх образів. Науковець І. Козлик стверджує, що, згідно із сучасними дослідженнями, саме сфери методології літературознавства і теорії літератури не належать сьогодні до реально пріоритетних напрямів або таких, що насправді викликають стійкий інтерес і привертають належну увагу науковців [4, 42]. Так, на себе особливу увагу звертають українські автори С. Павличко, І. Дзюба, С. Андрусів, О. Домашенко, М. Насенко, В. Фьодоров та ін., які у своїх дослідженнях розглядають методологічні засади саме сучасного українського літературознавства, тому що сам факт їхньої діяльності об'єктивує світоглядні тенденції, на основі яких реально функціонує сучасна літературознавча практика.

Щодо пропонованого дослідження та попередніх студій, присвячених лінгвістичному аналізу художнього втілення героїні-«авантюристки» у творах Сідні Шелдона [10], зазначаємо, що його багатогранність зумовила застосування комплексного підходу, базованого на загальнонаукових, емпірико-теоретичних і спеціальних методах та прийомах аналізу таких гуманітарних наук, як: соціолінгвістика, лінгвокультурологія, лінгвогендерологія, лінгвопоетика і когнітивна лінгвістика. Окрім того,

на всіх етапах пропонованого аналізу використано процедури кількісних підрахунків для визначення кількісних параметрів вербалізації й концептуалізації аксіологічно забарвленого феномену «авантюристка» у романах Сідні Шелдона.

Формулювання мети і завдань статті. Мета статті – це аналіз методологічної бази головних засад сучасних методів літературознавчого аналізу та загальнонаукових методів аналізу художнього тексту. Основне завдання – визначити специфіку та особливості художнього образу героїні-«авантюристки» у романах Сідні Шелдона.

Виклад основного матеріалу дослідження. Загальновідомо, що аналіз є одним з найважливіших методів наукового розуміння літературного твору, але аналітичний огляд цілого твору та визначення його складників не має бути самоціллю. Пізнання естетичної цілісності художнього тексту – це кінцева мета наукового аналізу літературно-художнього твору. Таким чином, аналіз у науковому розгляді твору постає хоча й важливим, але все ж допоміжним етапом роботи; він дає змогу цілісно осмислити будь-який художній твір [3, 3–17; 12].

Аналіз літературного твору передбачає насамперед згадати про сам жанр літератури «роман», а саме «авантюрний роман», тому що фактичним матеріалом нашого дослідження є авантюрно-пригодницькі романи американського письменника сучасності Сідні Шелдона. С. Ленська у статті, присвяченій жанровій специфіці малих епічних форм у теоретико-літературознавчому дискурсі, слушно зазначає, що жанр є одним із ключових понять у теорії та історії літератури, теоретичні засади якого були започатковані Аристотелем та Платоном [6, 87]. Серед наукових уявлень про сутність жанру та його ролі у творчості письменника існують різноманітні визначення. Наприклад, хтось визнає жанр художньою категорією, а хтось його повністю заперечує. Поняття «роман» (з фр. 'roman', англ. 'novel') розуміємо як великий епічний жанр, в основі якого лежить зображення приватного життя людини в нерозривному зв'язку із суспільним розвитком [2, 264]. Ознаками «роману» як літературного жанру прийнято вважати розгалуженість фабульних ліній сюжету, детальне розкриття життєвих доріг багатьох героїв протягом тривалого часу, а іноді й упродовж усього їхнього життя [10, 74]. Романи також можна поділити за ідейно-художнім змістом на: соціальні; філософські; сатиричні; історичні; родинно-побутові; пригодницькі; авантюрні.

Незважаючи на актуальність питання про виникнення жанру «роман, авантюрний роман», його існування та дослідження вимірюється століттями та все ще не втрачає актуальності в мовознавстві та літературознавстві сьогодення. За всі довгі роки свого існування роман безперервно розвивався, трансформувався, змінювався, але не змінилася його суть як найяскравішого типу епосу – це доля людини, найнесподіваніші, найприродніші, найвипадковіші та найбільш неможливі події її життя. Роман – універсальний жанр, який може якнайширше відтворювати життєві явища, порушувати такі фундаментальні питання, як духовність, мораль, етика, виживання,

суспільство, соціальне планування, створювати загальну картину життя, сповнену складних перипетій і протиріч, він глибоко й всеосяжно досліджує формування та розвиток характеру людини. Його оригінальність підкреслюється особливим, специфічним смисловим аспектом. Якщо схарактеризувати пригодницький роман, то це роман із сюжетом, сповненим незвичайних подій, що характеризується несподіваними поворотами та величезною швидкістю свого розвитку [11, 222].

В. С. Муравйов висвітлює характерні риси для жанру пригодницької літератури в цілому. Аналіз їх дає підстави вважати, що всі вони притаманні саме авантюрному роману. Це:

- присутність героїв і лиходіїв серед всіх персонажів твору;
- стрімкий розвиток подій та гострота сюжетних ситуацій;
- велика кількість переживань героїв;
- наявність переслідувань, викрадань чи вбивств героїв;
- наявність таємниць і загадок упродовж усього твору [9].

Серед багатьох письменників, творчість яких належить до авантюрної літератури, безумовно, необхідно виділити популярного американського письменника минулого століття Сідні Шелдона. Він є автором цілого ряду авантюрних романів, які відразу ставали бестселерами у багатьох країнах світу. Його романи були перекладені на 51 мову та опубліковані в десятках країн загальним тиражем 275 мільйонів екземплярів [10, 76].

Після стислого літературознавчого огляду поняття «роман» та «авантюрний роман» постає необхідність визначення головних методів літературознавчого аналізу для подальшого опису образу художньої героїні-авантюристки. За П. Білоус, розуміємо «метод у літературознавстві» як систему наукових засобів тлумачення літературного феномену, спосіб його розуміння й висвітлення, який формується у процесі осмислення словесних творів і залежить від світогляду та естетичних смаків інтерпретатора [1, 40]. Оскільки, лише використовуючи різноманітні літературознавчі методи, можна глибше зрозуміти сам художній твір та чітку авторську позицію, зробимо їх стислий огляд. Так, у багатьох працях із теорії літератури та сучасної методології літературознавства виокремлюють такі літературознавчі школи, які, своєю чергою, започаткували окремий метод літературознавчого дослідження та аналізу художнього тексту:

1. *Міфологічна школа*: методика міфологічного аналізу, налаштована на розпізнання і виявлення в художній канві міфів або міфологічних структур, ідентифікацію літературного варіанта міфу з інваріантом, сформованим у фольклорі, з'ясування художньої функції міфологічного образу в контексті літературного твору та дослідження мотиву звернення письменника до нього.

2. *Культурно-історична школа*: теоретичною основою цієї школи та її методу стала філософія позитивізму, тобто розуміння мистецтва як відтворення соціального життя суспільства. Засновником

культурно-історичної школи вважають французького вченого І. Тена (1828–1893 рр.).

3. *Психологічна школа*: системні основи школи в літературознавстві сформувалися наприкінці XIX ст. під впливом праць німецького філософа і етнопсихолога В. Вундта (1832–1920 рр.) та українського мовознавця О. Потебні (1835–1891 рр.). Однією з досліджуваних психологічною школою проблем є психологія творчості, завдання якої полягає у вивченні психологічних передумов творчої діяльності, перебігу творчого процесу – від зародження задуму автора до завершення його роботи над письмовим текстом, ірраціональної природи натхнення та формування індивідуального стилю.

4. *Біографічний метод*: цей метод вивчення літературного твору, пов'язаний з біографією автора, зародився ще в давньоримській літературі, а вже як метод літературознавства був започаткований у XIX ст. Ш. О. Сент-Бевом, який запропонував новий підхід до аналізу творчості письменника. Установити глибинний зв'язок творчості та біографічних даних – означає поглибити розуміння і самих творів, і процесу творчості, зазирнути у внутрішній світ митця, збагнути його мотивацію та простежити історію виникнення твору від самих його витоків.

5. *Філологічний метод*: специфіка цього методу полягає у збиранні, систематизації та тлумаченні текстів з огляду на їхні мовні особливості. Елементи філологічного методу також наявні при вивченні поезики, тропіки, риторики, стилістики, а також сюжетної та образної структури словесного твору.

6. *Компаративістика*: школа та методи компаративістики (порівняльного літературознавства) сформувалися у XIX ст. під впливом праць таких дослідників, як Т. Бенфей (1809–1888 рр.) та О. Веселовський (1838–1906 рр.). Компаративістські дослідження зорієнтовані на: міграцію сюжетів, мотивів та їхні варіанти в національних літературах; типологію художніх форм; історичну еволюцію художніх форм; культурний контекст окремих літературно-мистецьких явищ.

7. *Феноменологія*: на початку XX ст. у філософії, а згодом й у літературознавстві поширився науковий метод літературно-критичної інтерпретації словесних творів, базований на з'ясуванні його мовно-смислових джерел і психологічних передумов виникнення.

8. *Літературна герменевтика*: основи сучасного методу герменевтики заклали М. Гайдеггер (1889–1976 рр.), Г. Гадамер (1900–2002 рр.) та П. Рікер (1913–2005 рр.). Що стосується герменевтики в літературознавстві, то тут її ключовим поняттям є розуміння художнього тексту. Герменевтика передбачає індивідуальне прочитання, освоєння тексту, яке спирається на попередній естетичний і мисленевий досвід реципієнта.

9. *Рецептивна естетика*: теорія рецепції започаткована у 60-ті роки XX ст. Г. Яуссом (1921–1997 рр.) та В. Ізером (1926–2007 рр.). Головна засада рецептивної естетики – активна роль читача у процесі пізнання літературного тексту, тому у системі

«автор – твір – читач» акцентовано на останньому компоненті. Таким чином, метод рецептивної естетики, використовуваний у літературознавчому аналізі, дає змогу розглядати художній текст як зорієнтовану на читача структуру, а також вивчати читачькі реакції та оцінки.

10. *Структуралізм і семіотика*: це два літературознавчих напрями, що розглядають мистецтво як особливу мову або систему знаків, а сам художній твір – як знак чи знаки цієї системи [9].

Після такого огляду є необхідним виділити безпосередньо ті методи літературознавчого аналізу, які застосовано для дослідження образу героїні-авантюристки в художніх творах Сідні Шелдона, а саме: біографічний та філологічний, культурно-історичний та компаративний методи разом із методами літературної герменевтики та рецептивної естетики. Усі дібрані методи дослідження художнього тексту уможливили сформулювати чітке уявлення та виокремити характерні ознаки художнього образу героїні-авантюристки в романах С. Шелдона. Уважаємо доцільним зазначити серед них такі:

- *за специфікою образу дійової особи*: героїня виступає у творах як суб'єкт розповіді й водночас як об'єкт;

- *за своїм соціальним і матеріальним становищем*: авантюристка є незаміжною дівчиною чи самотньою жінкою середнього віку;

- *за зовнішністю*: це молода, чарівна, гарна, приваблива, а іноді й фатальна жінка-красуня;

- *за характером*: героїня-«авантюристка» рішуча, смілива, доволі відчайдушна та жорстока, розумна та хитра, досвідчена жінка;

- *за особливостями поведінки*: вчинки та поведінка авантюристки майже завжди ситуативні, тому вони залежать від подій, у які потрапляє ця героїня-«авантюристка» упродовж роману;

- *за характером діяльності*: героїню-«авантюристку» можна схарактеризувати двома позиціями: з одного боку, вона має звичайну роботу (секретар, офіс-менеджер тощо), з іншого – займається великим бізнесом і навіть шахрайством та злочинною діяльністю; більшість випадків у діапазоні дій авантюристки спочатку реалізується в її приватному житті, а потім поширюється на її кар'єру чи будь-яку іншу соціальну сферу;

- *за життєвим кредом*: мета героїні-«авантюристки» – це прагнення помсти чи влади, з яким вона народжується від початку художнього твору або здобуває протягом розвитку подій художнього твору;

- *за мовною характеристикою*: художній образ героїні-«авантюристки» майже не виділяється особливими чи специфічними мовними засобами;

- *за авторським ставленням*: авантюристку героїню автор поважає та навіть співчуває їй;

- *за персонажним ставленням*: особисті стосунки чи зв'язок героїні-«авантюристки» з іншими героями твору визначають їхнє ставлення до неї [10, 81–82].

Висновки та перспективи досліджень у цьому напрямі. Отже, сумуючи всі зазначені сучасні методи літературознавчого аналізу художнього тексту та специфічні особливості художнього образу героїні-«авантюристки», які систематизовано з урахуванням методологічних засад літературознавства в їх тісному зв'язку з лінгвістикою, доходимо висновку, що досі не виокремлено єдиний загальноприйнятний метод літературознавчого аналізу для розгляду структурних елементів художнього тексту, оскільки кожен науковець повинен сам вирішувати, який із них буде найбільш ефективним для того чи того дослідження.

ЛІТЕРАТУРА

1. Білоус П. В. Вступ до літературознавства : навч. посібник. Київ : ВЦ «Академія», 2011. 336 с.
2. Галич О., Назарець В., Васильєв Є. Теорія літератури : підручник / за наук. ред. Олександра Галича. Вид. 2-е, стереотип. Київ : Либідь, 2005. 488 с.
3. Єсін А. Б. Принципи та прийоми аналізу літературного твору : навч. посібник. Вид. 3-тє. Москва : Флінта : Наука, 2000. 248 с.
4. Козлик І. В. Методологічний стан сучасного українського літературознавства : деякі аспекти проблеми. Київ : Логос, 2006. Вип. VIII. С. 36–61.
5. Лебедев І. В. Проблема жанрової класифікації фантастики як виду приключенської літератури. *Знання. Розуміння. Уміння*. Москва : Изд-во МГУ, 2015. № 3. С. 362–368.
6. Ленська С. В. Жанрова специфіка малих епічних форм у теоретико-літературознавчому дискурсі. *Наукові записки Харківського національного педагогічного університету ім. Г. С. Сковороди*. 2013. № 4 (2). Сер. : Літературознавство. С. 85–93.
7. Лосев А. Ф. История античной эстетики: Софисты. Сократ. Платон. Москва : Искусство, 1974. Т. 3. 336 с.
8. Моклиця М. В. Вступ до літературознавства : посіб. для студ. філол. факультетів. Луцьк : ВНУ ім. Лесі Українки, 2011. 468 с.
9. Муравйов В. С. Пригодницька література. URL: <http://www.bse.scilib.com/article092765.html> 9 (дата звернення: 15.11.2021).
10. Русакова А. В. Лінгвокультурний типаж «авантюристка» в художньому втіленні: гендерний і семантико-когнітивний аспекти (на матеріалі романів Сідні Шелдона) : дис. на здобуття наук. ступ. канд. філол. наук : 10.02.04. Київ, 2017. 320 с.
11. Русакова А. В. Специфіка репрезентації жіночих образів в авантюричних романах (на матеріалі творів С. Шелдона). *Англістика та американістика*. Дніпро, 2013. Вип. 10. С. 221–224.
12. Тичер С., Водак Р. Методы анализа текста и дискурса. Харьков : Гуманитарный центр, 2009. 356 с.

REFERENCES

1. Bilous, P. V. (2011). Vstup do literaturoznavstva [Introduction to literary criticism]: navch. posibnyk. Kyiv: Akademiia [in Ukrainian].
2. Halych, O., Nazarets, V., Vasyliiev, Ye. (2005). Teoriia literatury [Theory of literature]: pidruchnyk / za nauk. red. Oleksandra Halycha. Vyd. 2-e, stereotyp. Kyiv: Lybid [in Ukrainian].
3. Yesin, A. B. (2000). Pryntsypy ta pryomy analizu literaturnoho tvoruv [Principles and methods of analysis of a literary work]: navch. posibnyk. Moskva: Flynta: Nauka [in Ukrainian].
4. Kozlyk, I. V. (2006). Metodolohichniy stan suchasnoho ukrainskoho literaturoznavstva: deiaki aspekty problem [Methodological state of modern Ukrainian literary criticism: some aspects of the problem]. *Lohos*, 8, 36–61 [in Ukrainian].
5. Lebedev, Y. V. (2015). Problema zhanrovoi klasyfikatsyy fentezy kak vyda prykliuchencheskoi lyteratury [The problem of genre classification of fantasy as a kind of adventure literature]. *Znanie. Ponimanie. Umenie*. Moskva: Izd-vo MGU, 3, 362–368 [in Russian].
6. Lenska, S. V. (2013). Zhanrova specifika malikh epichnikh form u teoretiko-literaturoznavchomu diskursi [Genre specificity of small epic forms in theoretical and literary discourse]. *Naukovi zapysky Kharkivskoho natsionalnoho pedahohichnoho universytetu im. H. S. Skovorody*, 4 (2), 85–93 [in Ukrainian].
7. Losev, A. F. (1974). Istoriya antichnoy estetiki: Sofisty. Sokrat. Platon [History of Ancient Aesthetics: The Sophists. Socrates. Platon]. Moskva: Iskusstvo, 3 [in Russian].
8. Moklytsia, M. V. (2011). Vstup do literaturoznavstva [Introduction to literary criticism]: posib. dlia stud. filol. Fakultetiv. Lutsk: VNU im. Lesi Ukrainky [in Ukrainian].
9. Muraviov, V. S. Pryhodnytska literatura [Adventure literature]. Retrieved from: <http://www.bse.scilib.com/article092765.html> [in Russian].
10. Rusakova, A. V. (2017). Linhvokulturnyi typazh “AVANTIURYSTKA” v khudozhnomu vtilenni: hendernyi i semantyko-kohnityvnyi aspekty (na materialy romaniv Sidni Sheldona) [Linguo-cultural type of “adventuress” in the artistic embodiment: gender and semantic-cognitive aspects (based on Sidney Sheldon’s novels)]. (Dysertatsiia kandydata filolohichnykh nauk). Kyiv [in Ukrainian].
11. Rusakova, A. V. (2013). Spetsyfika reprezentatsii zhinochikh obraziv v avantiurnykh romanakh (na materialy tvoriv S. Sheldona) [The representation specifics of female characters in adventure novels (based on the works of S. Sheldon)]. *Anhlistyka ta amerykanistyka*. Dnipro, 10, 221–224 [in Ukrainian].
12. Tycher, S., Vodak, R. (2009). Metody analiza teksta y dyskursu [Text and Discourse Analysis Methods]. Xarkov: Gumanitarnyy tsentr [in Russian].